آبام، زویا؛ رحمانی، بهناز؛ سالمی، نجمه (۱۴۰۰). تحلیل فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی و الکترونیکی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران. *پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۱ (۱)، ۱۷۴-۱۵۱.
DOI: 10.22067/infosci.2021.24004.0

تحلیل فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی و الکترونیکی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران

زویا آبام[۱]، بهناز رحمانی[۲]، نجمه سالمی[۳]

تاریخ دریافت: ۹۸/۹/۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۲/۲۲ نوع مقاله : پژوهشی

چکیده

مقدمه: مجموعه‌سازی به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین فعالیت‌ها در کتابخانه مطرح می‌باشد و به‌دلیل اینکه یکی از موارد رضایت مراجعه‌کنندگان از کتابخانه منابع آن محسوب می‌شود، از حساسیت بالایی برخوردار است. پژوهش حاضر به تحلیل فرآیند مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی و الکترونیکی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سطح تهران می‌پردازد.

روش‌شناسی: پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی است که با رویکرد کیفی از نوع پدیدارشناسی انجام شد. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، شامل ۱۵ سؤال باز بود که از طریق آن با ۱۰ کارشناس مجموعه‌سازی یا معاون کتابخانه دانشگاهی مصاحبه به عمل آمد. برای طراحی سؤالات مصاحبه، مطالعات کتابخانه‌ای در حوزه فرایند مجموعه‌سازی و خط‌مشی مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها صورت گرفت.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی در کتابخانه‌های موردمطالعه را می‌توان تحت تأثیر عواملی همچون سیاست‌های مجموعه‌سازی، شناسایی نیازهای کاربران، فراهم‌آوری منابع، بودجه و ارزیابی مجموعه مقوله‌بندی کرد. برای مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی خط‌مشی مدونی وجود نداشت و برای فراهم‌آوری آن‌ها از روش‌های دانلود رایگان، خرید مجموعه‌ای منابع، اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی و یا مبادله بین‌کتابخانه‌ای استفاده می‌شد. از جمله چالش‌های مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها، فراهم نبودن خط‌مشی مکتوب، نیاز به دانش‌افزایی کتابداران و ضعف نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای بود.

نتیجه: مطابق با یافته‌ها، می‌توان نتیجه گرفت سازوکار مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های موردمطالعه، فاقد گروهی از مؤلفه‌های مهم، مانند خط‌مشی مدون مجموعه‌سازی، اصول مشخص انتخاب و کمیته‌های انتخاب

---

۱. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س)، (نویسنده مسئول)، zoya.abam@alzahra.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س)، behnazrahmani65@gmail.com

۳. استاد مدعو گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س)، salemi.Najmeh@gmail.com

و همچنین ارزیابی مستمر مجموعه است. همچنین مجموعه‌ای از عوامل بیرونی و درونی در کاستی‌های موجود، دخیل هستند. تحریم‌های بین‌المللی، سیاست‌های کلی دانشگاه و نحوه تخصیص بودجه کتابخانه‌ها، جدی نگرفتن لزوم تهیه خط‌مشی مدون مجموعه‌سازی، نبود برنامه‌ریزی مشخص برای ارزیابی مجموعه، از جمله عوامل تأثیرگذار بودند. از نتایج پژوهش حاضر می‌توان برای شناسایی شیوه‌های مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های دانشگاهی بهره گرفت و در جهت رفع نواقص و چالش‌های مجموعه‌سازی گام برداشت.

کلیدواژه‌ها: مجموعه‌سازی، کتابخانه‌های دانشگاهی، کتاب‌های الکترونیکی، منابع اطلاعاتی، مدیریت مجموعه

مقدمه و بیان مسئله

مجموعه‌سازی به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین فعالیت‌ها در کتابخانه مطرح است و به‌دلیل اینکه یکی از موارد اصلی رضایت مراجعه‌کنندگان کیفیت و کمیت منابع کتابخانه است، این فعالیت کتابخانه از حساسیت بالایی برخوردار است. به‌طوری‌که هر چه مراجعه‌کنندگان از مجموعه و منابع موجود در آن رضایت بیشتری داشته باشند، می‌توان آن‌را به این معنا تلقی کرد که کتابخانه به هدف خود که همان ارائه خدمات بهتر به مراجعه‌کنندگان است، نزدیک‌تر شده است.

همچون سایر انواع کتابخانه‌ها، در کتابخانه‌های دانشگاهی نیز فعالیت‌های مؤثر در مجموعه‌سازی نقش تعیین‌کننده‌ای در فراهم‌آوری و توسعه مجموعه‌ای منسجم و روزآمد دارد. این مجموعه برای داشتن حرکت مستمر و نظام‌مند در مسیر صحیح، به مراقبت، بازبینی مداوم اجزا و تطابق هر از چندگاه با اهداف آن مجموعه نیاز دارد (شادان‌پور، ۱۳۸۴). در حال حاضر کتابخانه‌ها در بخش مجموعه‌سازی خود با چالش‌هایی مانند تغییرات اساسی در نیازها و علائق کاربران و رفتارهای اطلاع‌یابی آنها، زمان محدود برای تصمیم‌گیری در مورد انتخاب مواد، انتخاب مواد از میان موج فزاینده انتشارات، دخالت علایق و سلایق مختلف در امر انتخاب، تنوع محمل‌های اطلاعاتی و همچنین محدودیت منابع مالی مواجه هستند (افشار، ۱۳۸۱؛ بیگدلی و کوهی رستمی، ۱۳۸۸). بنابراین لازم است کتابخانه‌ها در بخش مجموعه‌سازی خود براساس خط‌مشی‌ها و روش‌های مشخص، مجموعه‌سازی نمایند و از این طریق حداکثر امکانات را برای مراجعه‌کنندگان فراهم سازند (محسنی، ۱۳۸۷، ص. ۷۱). اینکه در مجموعِ کتابخانه‌های دانشگاهی، هر یک از مراحل مجموعه‌سازی به چه صورت انجام می‌شود، چه عواملی به‌طور دقیق بر این فعالیت کتابخانه‌های دانشگاهی تأثیر می‌گذارد، چالش‌های مشترک این کتابخانه‌ها در مجموعه‌سازی و فراهم‌آوری منابع چاپی و الکترونیکی چیست، مسائل مطرح در امر مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های دانشگاهی است که پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به آن است. بر اساس یافته‌های این پژوهش می‌توان به سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مکتوب و غیرمکتوب که در مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها از آن استفاده می‌شود، دست یافت. به این ترتیب،

علاوه بر شناسایی شیوه‌های مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها، نقاط قوت و کاستی‌های عملکرد کنونی مجموعه‌سازی این کتابخانه‌ها نیز مشخص می‌شود. از نتایج پژوهش حاضر می‌توان برای تهیه و تدوین خط‌مشی مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های دانشگاهی بهره گرفت. ضمن آن، نتایج پژوهش حاضر می‌تواند رهنمودهایی را جهت خرید کتاب‌های فارسی و لاتین، به‌صورت چاپی و الکترونیکی ارائه نماید.

پیشینه پژوهش

به‌منظور مطالعه پژوهش‌های انجام شده مرتبط، منابع فارسی و خارجی در پایگاه‌های اطلاعاتی مختلف مورد جستجو قرار گرفت که در ادامه، یافته‌های برخی از این پژوهش‌ها گزارش می‌شود.

رحمانی، عباسی و صنعت‌جو (۱۳۹۳) با استفاده از پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته و مصاحبه گروهی، به شناسایی مؤلفه‌های اساسی تدوین خط‌مشی برای مجموعه‌سازی و مدیریت مجموعه در کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد پرداختند و طی آن نظرات نمایندگان گروه‌های آموزشی و مدیران و کارشناسان حوزه مجموعه‌سازی موردمطالعه قرار دادند. نتایج بیانگر آن است که جامعه پژوهش ضرورت وجود ۱۲ مؤلفه فلسفه و اهداف، تعاریف، انتخاب یا عدم انتخاب منابع، مسائل کاربران، فراهم‌آوری، مسائل دسترسی، دیجیتال‌سازی، بودجه و مسائل مالی، حفاظت و نگهداری، وجین، مدیریت اجرایی، و اجرا و بازنگری را به‌عنوان مؤلفه‌های اساسی برای تدوین خط‌مشی مجموعه‌سازی و مدیریت مجموعه کتابخانه مرکزی پذیرفته است. اقارب‌پرست (۱۳۹۰) در پژوهشی تأثیر عوامل مؤثر بر بهبود مجموعه‌سازی منابع الکترونیکی را از دیدگاه مدیران، کتابداران و کارکنان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر اصفهان، با توجه به مؤلفه‌های مجموعه‌گستری لی[1] و با استفاده از ابزار پرسشنامه مورد ارزیابی قرار داد. یافته‌ها نشان داد که حدود ۵۹/۲ درصد از کتابخانه‌های دانشگاهی شهر اصفهان دارای خط‌مشی مدون برای مجموعه‌سازی منابع الکترونیکی هستند و کتابخانه‌های مورد پژوهش روند رو به رشدی را در زمینه مجموعه‌سازی داشته‌اند. همچنین پیشنهاداتی، از جمله تجدیدنظر و روزآمدسازی خط‌مشی مجموعه‌سازی، توجه به نحوه تقسیم بودجه در حوزه‌های منابع چاپی و الکترونیکی، تأکید بر ارائه تدابیری در نحوه بهره‌جویی از منابع الکترونیکی ارائه شده است. پیمانی (۱۳۹۰) با تحلیل محتوای خط‌مشی‌های کتابخانه‌های دانشگاهی، مقوله‌های اساسی موردنیاز برای خط‌مشی مجموعه‌سازی کتابخانه‌های ایران را شناسایی کرده و برای اینکه از وضعیت مجموعه‌سازی کتابخانه‌های ایران آگاهی یابد، با مسئولان مجموعه‌سازی کتابخانه‌های دانشگاه تهران

1. Lee

مصاحبه‌ای انجام داد. وی به این نتیجه رسید که سازوکار مجموعه‌سازی در دانشگاه تهران فاقد بسیاری از مؤلفه‌های اساسی در انتخاب منابع است و مدیریت عمومی در کتابخانه‌ها از نظر برنامه‌ریزی اشکالات جدی دارد؛ نبود خط‌مشی مدون مجموعه‌سازی و ارزیابی استفاده در این کتابخانه‌ها از جمله نمودهای این ضعف است. در پژوهشی دیگر، معرف‌زاده و مهدی‌فر (۱۳۹۰) به مقایسه روند اجرای فعالیت‌های مرتبط با مجموعه‌گستری در کتابخانه‌های دو دانشگاه اصفهان و علوم پزشکی اصفهان و شناسایی مشکلات اجرایی مدیران این کتابخانه‌ها در زمینه مجموعه‌گستری پرداختند. نتایج این پژوهش که با استفاده از ابزار پرسشنامه و مصاحبه انجام شد، مشخص کرد که تنها ۱۷/۵ درصد از کتابخانه‌های مذکور دارای خط‌مشی‌های مکتوب مجموعه‌گستری بودند و مشکلات آنها شامل دو مقوله تدوین و به‌کارگیری خط‌مشی‌های مکتوب بود. تدوین بیانیه یا اهداف و وظایف خاص هر کتابخانه با توجه به دستورالعمل‌های موجود، تدوین دستورالعمل‌های مدون اجرایی در کلیه کمیته‌های تخصصی گزینش منابع در سطح هر کتابخانه، تدوین خط‌مشی مکتوب مجموعه‌گستری در کتابخانه‌های جامعه پژوهش، اختصاص بودجه مشخص و معین به‌صورت مستقل برای کتابخانه‌ها در ابتدای سال مالی، از جمله پیشنهادات این پژوهش بود.

فیلسون[1] (۲۰۱۸) در پژوهشی به بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های شیوه‌های مدیریت مجموعه در دو کتابخانه دانشگاهی با رویکرد کیفی پرداخت. وی از «تئوری مدیریت مجموعه اوانز» بهره گرفت که شامل مؤلفه‌های انتخاب و مجموعه‌سازی، کتابداران متخصص، کاربران، ارزیابی مجموعه، اشتراک منابع، سیاست توسعه و مدیریت مجموعه و بودجه است. نتایج مشخص کرد که هر دو کتابخانه با وجود اینکه بخش مجزا برای مدیریت و توسعه مجموعه داشتند ولی با عدم وجود خط‌مشی مدون برای مدیریت و توسعه مجموعه مواجه بودند. همچنین عدم وجود کارکنان حرفه‌ای، بودجه ناکافی و غنی نبودن منابع از جمله چالش‌های مهم آنها محسوب می‌شد. خان و بهاتی[2] (۲۰۱۶) در پژوهشی به شناسایی عوامل تأثیرگذار در توسعه مجموعه کتابخانه‌های پاکستان پرداختند. نتایج نشان داد عواملی مانند کمبود بودجه، فقدان استانداردهای مرتبط، نبود سیاستی برای توسعه مجموعه و همچنین رشد سریع منابع بر توسعه و مدیریت مجموعه تأثیر گذاشته است. همچنین یافته‌ها حاکی از آن بود عواملی مانند اهداف، سیاست‌ها و رویه‌های توسعه و مدیریت مجموعه، نیاز کاربران، دسترسی و مالکیت، انتخاب مواد، ارزیابی مجموعه، مسائل حقوقی و به اشتراک‌گذاری منابع به‌طور مستقیم بر توسعه و مدیریت مجموعه تأثیر می‌گذارند. در پژوهشی به روش ترکیبی و با انجام مصاحبه

1. Filson
2. Ghalib Khan & Bhatti

گروهی با کتابداران بخش‌های مختلف کتابخانه، چپیوتولا و کانیوندو[1] (۲۰۱۴) به آسیب‌شناسی فقدان خط‌مشی توسعه مجموعه در کتابخانه دانشگاه مزوزا[2] اقدام کردند. نتایج دلالت بر تنوع نظرات کتابداران بخش‌های مختلف در مورد نحوه توسعه مجموعه داشت. بر اساس یافته‌ها، فقدان خط‌مشی مدون برای توسعه مجموعه، باعث ایجاد عدم یکدستی در سیاست‌های انتخاب، فراهم‌آوری و حفظ و نگهداری مجموعه شده بود. در انتها، چنین نتیجه‌گیری شد که وجود خط‌مشی مدون در درازمدت کمک خواهد کرد کتابخانه برای چالش‌هایی که در بخش توسعه مجموعه با آن مواجه است، راه‌حل‌هایی ارائه دهد.

به‌طور کلی، می‌توان چنین نتیجه گرفت که اغلب کتابخانه‌های موردمطالعه با مسائلی همچون فقدان خط‌مشی مکتوب مجموعه‌سازی، کمبود نیروی انسانی، مدیریت با تخصص غیرمرتبط، فقدان کمیته‌های انتخاب و کمبود بودجه مواجه هستند. با توجه به اینکه در پژوهش‌های پیشین خط‌مشی‌های غیرمکتوب که در بخش مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها رعایت می‌شود، کمتر مورد توجه قرارگرفته است، در این پژوهش تلاش بر آن است همه رویه‌های احتمالی که در مجموعه‌سازی کتابخانه‌های موردمطالعه رعایت می‌شود، با رویکرد اکتشافی شناسایی و بررسی شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی است که با رویکرد کیفی از نوع پدیدارشناسی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش را کارشناسان مجموعه‌سازی یا معاونان کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری واقع در شهر تهران تشکیل می‌دهد. بدین ترتیب، از کتابخانه‌های واجد شرایط این پژوهش، ۱۰ مورد شناسایی شدند و با توجه به اینکه در روش‌های کیفی برای واحدهای بسیار کوچک، نمونه‌گیری به‌صورت کل‌شمار انجام می‌شود (میرزایی، ۱۳۹۵، ص. ۳۱۸)، کل جامعه پژوهش مورد بررسی قرار گرفت. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته شامل ۱۵ سؤال باز بود. پس از انجام چند مصاحبه و پیاده‌سازی آنها، یادداشت‌برداری اولیه از مصاحبه‌ها کمک کرد که در صورت نیاز سؤالاتی دیگر به مصاحبه‌های بعدی اضافه شده و یا در نحوه پرسیدن آنها تغییراتی داده شود. هر مصاحبه به‌طور متوسط ۴۵ دقیقه به طول انجامید. برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش از مراحل و رویه‌های تحلیل داده‌های کیفی که کرسول و کلارک[3] (۱۳۹۰) مطرح کرده‌اند، استفاده شد.

1. Chaputula & Kanyundo
2. Mzuzu University Library
3. Creswell & Clark

یافته‌های پژوهش

در این بخش، پرسش‌های پژوهش به‌طور جداگانه مطرح گردیده و مطابق با یافته‌ها، به آنها پاسخ داده شده و پیرامون پاسخ‌های به دست آمده، بحث صورت می‌گیرد. برای پاسخ به پرسش‌ها، متن مصاحبه‌ها پیاده‌سازی و سپس کدگذاری گردید. در مرحله کدگذاری، مفاهیم و مقوله‌ها مشخص شدند.

پرسش اول: عوامل مؤثر در فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی در کتابخانه‌های مرکزی تحت نظارت وزارت علوم و فناوری کدام است؟

با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل متن مصاحبه‌ها، عوامل مؤثر در فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی در کتابخانه‌های موردمطالعه در هشت مقوله دسته‌بندی شد. مقوله و مفاهیم مربوط به پرسش اول پژوهش در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱. مقوله‌ها و مفاهیم مؤثر در فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی

مقوله	مفاهیم
سیاست‌های مجموعه‌سازی	استفاده از خط‌مشی‌های ذهنی در مجموعه‌سازی
	خرید غیرمتمرکز
	نیاز به خط‌مشی مکتوب برای مدیریت دانش
	کتابخانه مرکزی به‌عنوان ناظر فعالیت‌های مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها
	خط‌مشی‌های ذهنی مبتنی بر سلایق شخصی
	تمرکز بر دسترسی کاربران به منابع
شناسایی نیازهای کاربران	تمرکز بر نیازسنجی در ایام نمایشگاه
	شناسایی نیازها براساس تجربه
	نیازسنجی از طریق کانال‌های ارتباطی مختلف
	نیازسنجی براساس میزان رزرو منابع
	میزان بالای درخواست‌ها برای منابع غیردرسی
	خرید کلی از انتشارات خاص
	نیازسنجی براساس گزارش‌های کارشناسان میز امانت
	خرید بر اساس نیاز واقعی کاربران کتابخانه
انتخاب منابع	انتخاب غیرمستقیم منابع
	مشارکت دادن کاربران در انتخاب منابع نمایشگاهی
	گرایش موضوعی مسئولان در انتخاب کتاب با موضوعات خاص

	فعالیت کمیته غیررسمی انتخاب کتاب در کتابخانه
	نظارت بر لیست خرید توسط مسئولان
خرید کتاب	خرید متمرکز
	خرید برنامه‌ریزی نشده منابع
	واگذار نمودن خرید کتاب به کارگزار
	واگذار نمودن خرید کتاب به انتشارات دانشگاه
	کاهش تمایل خرید از نمایشگاه کتاب
	تأخیر در خرید منابع موردنیاز کاربر
	خرید اینترنتی
	رواج چاپ افست
	محدودیت نداشتن در خرید کتب ممنوعه
	نیاز به همکاری بخش مالی با کتابخانه
	خرید کتاب لاتین از طریق استادان
اهداء کتاب	دریافت کتب اهدایی
	ارسال کتب اهدایی
	همکاری با ناشران در زمینه کتب اهدایی
مبادله و همکاری با مراکز دیگر	همکاری بین‌کتابخانه‌ای
	عقد تفاهم‌نامه با سازمان‌ها
بودجه	کاهش شدید بودجه برای خرید منابع
	نقش تحریم‌ها در کاهش قدرت خرید
	تأخیر در پرداخت بودجه خرید کتاب در زمان نمایشگاه
	پرداخت بودجه خرید کتاب در چند مرحله
	نقش داشتن روابط مسئولان در نحوه پرداخت بودجه
ارزیابی مجموعه	ارزیابی مجموعه از طریق گزارش‌های استخراج شده از سیستم امانت
	استفاده محدود استادان از کتابخانه
	نیاز به تقویت مجموعه کتب فارسی

همان‌طور که در جدول یک مشاهده می‌شود، عوامل مؤثر در فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی، در قالب ۸ مقوله قابل‌ارائه است که در ادامه به توضیح هر یک از آنها پرداخته می‌شود.

سیاست‌های مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی: در این مقوله با دو مفهوم «استفاده از خط‌مشی‌های ذهنی در مجموعه‌سازی» و «نیاز به خط‌مشی مکتوب برای مدیریت دانش» روبه‌رو می‌شویم. در یافته‌های

پژوهش مشخص شد که کتابخانه‌های موردمطالعه در بخش مجموعه‌سازی، خط‌مشی مدون و مکتوب ندارند. مسئولان مجموعه‌سازی در انجام فرایندهای این بخش از اصول ثابتی پیروی می‌کنند که به‌صورت ضمنی می‌دانند چه مواردی است. اینکه تقریباً تمام مصاحبه‌شوندگان به‌عنوان مسئولان مجموعه‌سازی، از تحصیلات کتابداری و اطلاع‌رسانی برخوردار بودند و با مفهوم «خط‌مشی مجموعه‌سازی» آشنایی داشتند، این سؤال را پیش می‌آورد که با وجود آگاهی از مزایای خط‌مشی مکتوب، چرا در کتابخانه‌ها تهیه و به کار گرفته نمی‌شود. از جمله مزایایی که آنها برشمردند آن بود که خط‌مشی مکتوب منجر به مدیریت دانش در کتابخانه شده و این مدیریت دانش باعث می‌شود، سیاست‌های کتابخانه در مجموعه‌سازی برای افراد جدیدی که به مجموعه اضافه می‌شوند، واضح بوده و نیاز به تجربه دوباره‌ی کارها نباشد. همچنین می‌تواند به‌عنوان سندی برای دفاع از فعالیت‌های به کار رود. از جمله دلایلی که مصاحبه‌شوندگان برای نبود خط‌مشی مکتوب بیان کردند، می‌توان به «عدم توجه مدیران در مکتوب‌سازی خط‌مشی مجموعه‌سازی» اشاره کرد. نکته حائز اهمیت دیگر، عدم توجه کتابخانه‌ها به مستندسازی است و همچنین مصاحبه‌کنندگان معتقد بودند، وقتی تصمیم به نوشتن خط‌مشی می‌شود، تغییر مدیران کتابخانه در آن خلل ایجاد می‌کند. مدیر جدید با عقاید و اصول جدید می‌آید و حتی اگر اصولی هم وجود داشته باشد، خیلی به آن توجه نکرده و سعی دارد اصول خود را در کتابخانه پیاده کند. گروهی از مصاحبه‌شوندگان نیز نظرشان بر آن بود که چون کارها طبق روال خود انجام می‌شود، دیگر مکتوب کردن آن اهمیتی ندارد! تنها در یکی از کتابخانه‌ها خط‌مشی مکتوب وجود داشت که مدیران کتابخانه به تهیه و تدوین آن اقدام کرده بودند که به عقیده مسئول بخش مجموعه‌سازی آن، بسیار مختصر بود.

شناسایی نیازهای کاربران: یکی از مؤلفه‌های ضروری در مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها، نیازسنجی و شناخت علایق استفاده‌کنندگان کتابخانه است. در پژوهش حاضر نیز این مؤلفه مورد بررسی قرار گرفت. «نیازسنجی بر اساس گزارش‌های میز امانت»، «میزان رزرو منابع»، «نیازسنجی از طریق کانال‌های ارتباطی مختلف» و «شناسایی نیازها بر اساس تجربه» مؤلفه‌های به دست آمده بودند. همان‌طور که افشار (۱۳۸۵) نیازسنجی را متشکل از شماری تکنیک می‌داند که برای بررسی منظم نیازهای اطلاعاتی جامعه استفاده‌کننده به کار می‌رود، کتابداران نیز می‌بایست از تکنیک‌های مختلف برای شناسایی نیازهای کاربران استفاده کنند. به نظر می‌رسد کتابداران به این مسئله که انتخاب همیشه باید با نگاه به سمت استفاده‌کنندگان صورت گیرد، واقف هستند. اما از جمله نکات قابل تأمل در این خصوص، آن است که این نیازسنجی بیشتر در زمان نمایشگاه بین‌المللی کتاب انجام می‌شود. در طی سال این نیازها کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد و یا اگر هم

به آنها توجه می‌شود، به دلیل نبود بودجه‌ای برای تأمین آنها عملاً کاری از پیش برده نمی‌شود. یکی از نکاتی که در شناسایی نیازهای کاربران در کتابخانه‌های مورد بررسی به دست آمد، میزان بالای درخواست‌های کاربران برای کتاب‌های عمومی و غیردرسی است. می‌توان گفت تصور اینکه کاربران کتابخانه‌های دانشگاهی از کتابخانه انتظار دارند که صرفاً منابع درسی و تخصصی را فراهم کند، اشتباه است. کاربران مایلند در کنار کتاب‌های درسی، کتابخانه به زمان‌های فراغت آنها و تأمین کتاب‌های غیردرسی مورد علاقه‌شان نیز توجه نشان دهد. چنین نیازی در کتابخانه‌های دانشگاه‌های فنی و مهندسی بیشتر نمود داشت. از آنجا که مجموعه باید انعکاس جامعی از تقاضاهای جامعه استفاده‌کننده باشد (سینایی، ۱۳۷۶، ص. ۲۰) و هر کتاب، خواه از نظر کسب اطلاع، خواه از نظر استفاده پژوهشی و یا تفننی به هر حال، مراجعه یا مراجعه‌کنندگانی خواهد داشت (ابرامی، ۱۳۷۸، ص. ۱۱۴)، بنابراین کتابخانه‌ها باید توجه جداگانه‌ای نیز به تأمین منابع غیرعلمی، تفننی و الهام‌بخش مبذول نمایند.

افزون بر آن، کتابداران در نیازسنجی مجموعه کتابخانه از تجربه خود نیز استفاده می‌کنند و کتابی را که بر اساس تجربه و سابقه کار خود در مجموعه‌سازی مناسب تشخیص دهند، در لیست خرید قرار می‌دهند. به نظر می‌رسد چنین رویکردی در تعامل با نیازها در صورتی می‌تواند نتایج مطلوبی در پی داشته باشد که مسئول مجموعه‌سازی در تعامل دائم با کاربران کتابخانه باشد و با دریافت نظرات و آشنایی با علایق و سلایق آنها این تجربیات را کسب کرده و آنها را روزآمد سازد. از طرفی دیگر، استفاده از تجربه علاوه بر آنکه می‌تواند یک مزیت باشد، می‌تواند یک تهدید هم در مجموعه‌سازی محسوب شود. در مواقعی که کتابدار بخش مجموعه‌سازی، رویکرد و خط‌مشی فراهم‌آوری و توسعه مجموعه کتابخانه را بر مبنای تجربه گذاشته باشد و نیم نگاهی به رویکردهای جدید یا متفاوت نداشته باشد، این خطر وجود دارد که در دام رویکردهای سنتی یا کلیشه‌ای در مجموعه‌سازی بیفتد. پس به نظر می‌رسد به‌کارگیری تجربه در نیازسنجی در کنار سایر روش‌های نیازسنجی و در راستای اهداف کتابخانه، می‌تواند برای کتابخانه مفید باشد.

راهبرد دیگر، نیازسنجی بر اساس گزارش‌ها و بازخوردهایی است که از بخش امانت دریافت می‌شود. دریافت گزارش‌های آماری از کتاب‌های امانت رفته و منابعی که بیشتر رزرو می‌شوند، یکی از این قبیل گزارش‌ها است. از آنجا که کارشناسان بخش امانت در ارتباط مستقیم با کاربران هستند و به نیازهای آنها بیشتر واقف هستند، می‌توانند مشاوران خوبی برای بخش مجموعه‌سازی در جهت شناسایی نیازها باشند. در کنار آن، سعی شده است راه‌های ارتباطی مختلفی برای ثبت نیازهای کاربران فراهم شود. مثل تعبیه فرم‌های سفارش در سایت کتابخانه، امکان ثبت سفارش از طریق کانال‌های ارتباطی مثل تلگرام و تعبیه

فرم‌های چاپی در قسمت‌های مختلف کتابخانه، که همه آنها به نوعی منجر به تعامل مستقیم یا غیرمستقیم کاربر با مسئول بخش مجموعه‌سازی می‌شود. حال می‌تواند این پرسش مطرح شود که بر اساس انواع روش‌های نیازسنجی، کدام یک می‌تواند تصویر بهتر و دقیق‌تری از نیازهای واقعی کاربران بالفعل و بالقوه کتابخانه فراهم آورد که این خود می‌تواند دستمایه انجام پژوهش دیگر قرار گیرد.

انتخاب کتاب: در حال حاضر پرکاربردترین ابزاری که برای انتخاب کتاب در کتابخانه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد، کاتالوگ و سایت ناشران و لیست کتاب‌های موجود در نمایشگاه بین‌المللی کتاب است. در زمان نمایشگاه، از اعضای هیئت‌علمی و دانشجویان درخواست می‌شود که در سامانه آنلاین نمایشگاه، منابع موردنیاز خود را انتخاب کنند و سپس تقاضای خود را به کتابخانه ارائه دهند. در مورد منابع لاتین، انتخاب صرفاً توسط اعضای هیئت‌علمی انجام می‌شود و چنانچه دانشجویی درخواست منبع لاتین داشته باشد، باید یکی از اساتید وی خرید آن منبع را تأیید کند. این سخت‌گیری نیز به دلیل قیمت بالای کتاب‌های چاپی لاتین صورت می‌گیرد. تأخیر در ارائه لیست انتخابی توسط اعضای هیئت‌علمی، یکی از مسائلی است که کتابداران با آن مواجه هستند. طبق اظهارات مصاحبه‌شوندگان، بعضی از اساتید این شیوه انتخاب از روی عنوان کتاب‌ها را مناسب ندانسته و ترجیح می‌دهند کتاب‌ها را از نزدیک مشاهده کرده و پس از ارزیابی، کتاب را انتخاب کنند. در صورتی که برای این گروه از اعضای هیئت‌علمی امکانات و یا شرایط لازم خصوصاً در زمان برپایی نمایشگاه و نیز در طول سال فراهم گردد تا از نزدیک به بررسی و انتخاب کتاب اقدام کنند، امکان خریدهای دقیق‌تر و هوشمندانه‌تری فراهم خواهد شد. چنین رویکردی می‌تواند آغازی برای همکاری بیشتر استادان با کتابخانه‌های دانشگاهی باشد و به ترغیب هر چه بیشتر اعضای هیئت‌علمی برای مشارکت در امر انتخاب منجر شود.

تقریباً همه مصاحبه‌شوندگان اذعان نمودند که رشته تحصیلی مدیران کتابخانه یا معاون پژوهشی در انتخاب منابع کتابخانه تأثیرگذار بوده و تعداد منابع خریداری شده در آن حوزه موضوعی، در دوره مدیریت آنها بیش از زمان‌های دیگر بوده است. این مسئله در بیشتر موارد باعث بر هم خوردن تعادل مجموعه شده است. مسئولان مجموعه‌سازی باید بتوانند با به‌کارگیری سازوکارهای نظارتی در فراهم‌آوری منابع و توسعه مجموعه، مانع برهم خوردن توازن در مجموعه کتابخانه شوند. ولی آنچه که از اظهارات کتابداران به دست آمد، آن است که آنها اغلب در امر انتخاب کمتر دخالت می‌کنند. مگر در دو مورد از کتابخانه‌ها که مسئولان مجموعه‌سازی آنها ادعا داشتند که صرفاً به انتخاب‌های اعضای هیئت‌علمی اکتفا نکرده و خودشان نیز کتاب‌های انتخاب شده را بررسی می‌کنند. همچنین تشکیل کمیته‌های انتخاب یا کارگروه‌های

مجموعه‌سازی در جلوگیری از اعمال نظرهای شخصی می‌تواند مؤثر باشد و احتمال خطا را در انتخاب مرتبط‌ترین منابع با توجه به رشته‌های دانشگاه کاهش دهد. همچنین از یک سونگری در انتخاب منابع اطلاعاتی جلوگیری می‌کند (شیخی‌هونجانی، ۱۳۹۴). در یافته‌های پژوهش مشخص شد کمیته‌های انتخاب در کتابخانه‌های موردمطالعه، به آن معنا که اعضاء کمیته مشخص باشد و جلسات منظمی تشکیل شود و یا اصول و قوانین مشخصی در کتابخانه‌ها داشته باشد، وجود ندارد.

یکی دیگر از مزایای تشکیل کمیته‌های انتخاب، حضور یک مسئول و مشاور مالی در این جلسات است که علاوه بر آنکه می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های مالی خرید کتاب تأثیرگذار باشد، منجر به آگاهی مسئولان مالی دانشگاه از نیازهای کتابخانه، مشکلات مالی آن و تخصیص بودجه مناسب برای خرید، می‌شود که در هیچ یک از کتابخانه‌های مورد بررسی این مزیت مورد توجه قرار نگرفته بود.

خرید کتاب: یکی از اتفاقاتی که طی چند سال اخیر در برخی از کتابخانه‌های دانشگاهی رخ داده است، انتقال کتابخانه‌های دانشکده‌ای به کتابخانه مرکزی و تجمیع آنها بوده است. این تغییر بر روی خرید کتاب‌های مجموعه کتابخانه نیز تأثیرگذار بوده و سیاست خرید کتاب به‌صورت متمرکز را بیش‌ازپیش قوت بخشیده است. نمی‌توان به‌طور قطع گفت که این سیاست خرید به نفع کتابخانه است یا خیر. آنچه اهمیت دارد، نحوه برخورد کتابخانه‌ها با این تغییرات و توانایی برنامه‌ریزی دقیق برای انجام این نوع از خرید است. در حال حاضر، آنچه که از اظهارات یکی از مصاحبه‌شوندگان که خرید متمرکز انجام می‌دادند، دریافت می‌شود، آن است که خرید متمرکز به نفع کتابخانه بوده و باعث کاهش خریدهای تکراری و امکان کنترل بیشتر روی انتخاب منابع شده است.

عاملی که در زمینه خرید کتاب قابل انتقاد است، «خرید برنامه‌ریزی نشده منابع» است که نشان می‌دهد مسئولان بخش مجموعه‌سازی در خرید منابع، اصول انتخاب را رعایت نکرده و منابعی را خریداری می‌کنند که ممکن است مناسب با مجموعه نباشد. «خرید کتاب بر اساس حدس و گمان»، «خرید بر اساس پیشنهاد ناشر» و یا «انتخاب تصادفی کتاب در نمایشگاه کتاب و خرید آنها» مواردی است که در حال حاضر در کتابخانه‌ها اتفاق می‌افتد. برای پرهیز از وقوع چنین مواردی، نظارت دقیق بر فهرست کتاب‌های سفارش داده شده یا خریداری شده و تطبیق آن با فهرست کتاب‌های انتخابی جهت ممانعت از هرگونه خرید برنامه‌ریزی نشده، ضروری به نظر می‌رسد. کمیته انتخاب منابع که پیشتر به آن اشاره شد، می‌تواند مسئولیت این نظارت را بر عهده بگیرد.

همان‌طور که اشاره شد، خرید در این کتابخانه‌ها عملاً به دو بخش تقسیم شده است: خرید از

نمایشگاه کتاب که بخش اصلی بودجه را به خود اختصاص می‌دهد و خرید در طی سال که معمولاً بودجه کمتری به آن اختصاص داده می‌شود که این شیوه خرید، کتابخانه‌ها را در پاسخ به نیازهای کاربران در طول سال، با مشکل مواجه می کند. مطابق نظر برخی از مصاحبه‌شوندگان، خرید از نمایشگاه به دلیل زمان محدود کتابخانه‌ها در انتخاب منابع، خرید عجولانه و احساسی است. به نظر می‌رسد کتابخانه‌ها می‌بایستی به سمت و سویی پیش بروند که امکان خرید در طی سال افزایش یابد؛ به این ترتیب هم زمان کافی برای بررسی کتاب‌های ناشران، خصوصاً موارد تازه منتشر شده خواهند داشت و هم به ارزیابی سیاهه کتاب‌های سفارشی و منتخب خواهند پرداخت. در عین حال، در پاسخگویی به نیازهای کاربران در طول سال با مشکل کمتری روبرو خواهند شد. چنین رویکردی موجب صرفه‌جویی در هزینه خرید کتاب و پیش‌گیری از هدر رفت منابع مالی می‌شود. تمایل به خرید به‌صورت ادواری و در طی سال، خصوصاً در مورد کتاب‌های فارسی، در نظرات پاسخگویان مورد تأکید قرار گرفته بود. از آنجا که در طول سال امکان خرید کتاب‌های خارجی به مراتب دشوارتر از خرید در زمان نمایشگاه است، بیشتر کتابخانه‌ها ترجیح می‌دادند در زمان نمایشگاه تمرکز عمده خود را برای خرید این کتاب‌ها داشته باشند. این مسئله که در طول سال برای خرید کتاب لاتین با محدودیت‌هایی مواجه هستند، نیز یکی از معضلاتی است که از سال‌ها قبل مطرح بوده و همچنان به قوت خود نیز باقی است که می‌تواند با راهکارهایی از جمله تعامل کتابخانه‌ها با ناشران و کارگزاران، راه‌حل‌های احتمالی برای آن یافت شود.

قرارداد با کارگزاران کتاب در طول سال برای خرید کتاب‌های موردی و تک‌نسخه‌ای از جمله مواردی است که طی سال‌های متمادی بسیاری از کتابخانه‌ها در سیاست‌های خرید خود لحاظ کرده‌اند. آنچه که در این مورد قابل تأمل است، واگذاری خرید از نمایشگاه بین‌المللی به کارگزار است. با توجه به حضور ناشران در نمایشگاه بین‌المللی، می‌توان منابع مورد نیاز را طی چند روز و با همکاری کتابداران مجموعه خرید کرد؛ به صرفه بودن چنین رویکردی در خرید مستلزم بررسی ضرورت‌های انجام است. از جمله دلایلی که برای این تصمیم مطرح می‌شود، امتیازاتی است که کارگزار در کنار خرید کتاب ایجاد می‌کند؛ که از جمله آنها می‌توان به فهرست‌نویسی و آماده‌سازی کتاب‌های خریداری شده و همچنین تهیه قبض انبار آنها اشاره کرد. نتایج پژوهش حاضر نشان داد گروهی از کتابداران که از شلوغی نمایشگاه و حجم کاری زیاد در آن زمان ناراضی بوده و همچنین فهرست‌نویسی کتاب را فرآیندی دشوار می‌دانستند، مایل به خرید با چنین روشی می‌باشند. شاید در نگاه اول این امتیازات به نفع کتابخانه باشد ولی چالش‌هایی را ایجاد کرده و بر فعالیت‌های تخصصی کتابخانه‌ها، عملکرد نیروی انسانی و ارتباط مستقیم و نزدیک

کتابخانه‌ها با ناشران تأثیر گذاشته و هزینه‌های اضافی را تحمیل می‌کند؛ بنابراین انجام خرید با چنین رویکردی مستلزم توجه و مطالعه دقیق‌تری است.

علاوه بر کارگزار، مشاهده شد در برخی دانشگاه‌ها، واحد انتشارات دانشگاه نیز به امر فراهم‌آوری و خرید کتاب می‌پردازد؛ به‌طوری‌که سیاهه کتاب‌های مورد نیاز کتابخانه در اختیار انتشارات دانشگاه برای خرید قرار می‌گیرد. این دانشگاه‌ها چنین رویکردی را موفق دانسته و از آن اظهار رضایت کرده‌اند.

اهداء، مبادله و همکاری بین‌کتابخانه‌ای: در مورد پذیرش کتاب‌های اهدایی، سیاست ضمنی کتابخانه‌ها به دو گونه است؛ گروهی از آنها همه کتاب‌های اهدایی را می‌پذیرند و سپس در مورد آنها تصمیم می‌گیرند. گروهی دیگر، ابتدا کتاب را بررسی نموده و در صورت مناسب بودن، آن را دریافت می‌کنند. اگرچه اکثر مصاحبه‌شوندگان به آن اذعان داشتند که کتاب‌های اهدایی در بیشتر مواقع کتاب‌های مناسبی نیستند. کتاب‌های اهدایی که متناسب با مجموعه نباشند، در فرآیند ارسال به مراکز دیگر، از جمله مناطق محروم قرار می‌گیرند.

از جمله اقدامات دیگر، درخواست از ناشران برای اهدای یک یا چند نسخه از کتاب‌های تازه منتشر شده است که می‌تواند به صرفه‌جویی در هزینه‌ها کمک هرچند ناچیزی نماید. از آنجا که هدایا قسمت قابل توجهی از مجموعه کتابخانه را تشکیل می‌دهد که بدون صرف بودجه در اختیار کتابخانه قرار می‌گیرد (سلطانی، ۱۳۷۸، ص. ۲۴)، مصاحبه‌شوندگان بیان کردند که کتابخانه‌ها به فکر عقد تفاهم‌نامه با ناشران افتاده‌اند تا از این طریق یک نسخه یا نسخه‌هایی از کتاب‌های این ناشران به مجموعه اهدا شود. در همین راستا، انتشارات دانشگاه‌های مختلف نیز می‌توانند در زمینه اهدا کتاب‌های منتشر شده خود، با یکدیگر همکاری داشته باشند.

در زمینه همکاری بین کتابخانه‌ای، تلاش کتابخانه‌ها بر آن است که منابع مورد نیاز کاربران خود را چنانچه در کتابخانه‌های دیگر موجود باشد، از طریق مذاکره با آنها تأمین کنند. در شرایط کنونی که امکان خرید کتاب‌های لاتین به دلیل هزینه‌های بالا با دشواری روبه‌رو است، این همکاری بین کتابخانه‌ها می‌تواند راهگشایی برای کتابخانه‌ها در جهت رفع نیازهای کاربرانشان باشد. پیشنهادی نیز در این زمینه مطرح شد، با این مضمون که در قراردادهای پژوهشی هر دانشگاه با دانشگاه‌های خارج از کشور، استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی تحت مالکیت آنها نیز در مفاد قراردادها آورده شود.

بودجه: تخصیص بودجه برای خرید کتاب از طریق ارسال درخواست به معاونت پژوهشی دانشگاه است. تخصیص بودجه‌ها بیشتر بر اساس تعداد گروه‌های آموزشی، دانشجویان و اساتید است. نتایج نشان داد

کاهش بودجه و افزایش قیمت‌ها طی چند سال اخیر منجر به کاهش قدرت خرید در کتابخانه‌ها شده است. به نظر می‌رسد پیامد مثبت آن، دقت و حساسیت بیشتر در انتخاب و خرید منابع، متناسب با نیاز واقعی کاربران است. تأخیر در پرداخت بودجه در زمان نمایشگاه که خود محدودیت‌های زمانی دارد، یکی دیگر از مسائلی است که کتابخانه‌ها با آن مواجه هستند که می‌تواند تأثیر منفی در خرید با کیفیت داشته باشد. در نتایج پژوهش مشخص شد نقشی که روابط بین مدیران کتابخانه با معاونت پژوهشی دانشگاه در نحوه پرداخت بودجه دارند نیز یکی از نکات قابل ذکر است. وجود الگویی معین در تعیین بودجه از سوی مسئولان مربوطه، مثل معاون پژوهشی و معاون مالی دانشگاه، تأثیر عوامل ذکر شده در پرداخت بودجه را تا حد زیادی می‌تواند کنترل کند.

ارزیابی مجموعه: یافته‌ها در این بخش نشان داد که مسئولان مجموعه‌سازی در ارزیابی مجموعه بیشتر متکی بر گزارش‌های به دست آمده از سیستم امانت انجام هستند. از جمله نتایج به دست آمده، ضعف کتابخانه‌ها در مجموعه کتاب‌های فارسی و نیاز به تقویت آن است. بدین معنا که کتابخانه‌ها بیشتر بودجه خود را به خرید کتاب‌های لاتین اختصاص می‌دهند و این باعث بر هم خوردن تعادل مجموعه شده است که مستلزم ارزیابی بیشتر در خصوص نیازسنجی و نیز نسبت کتاب لاتین به فارسی است.

از موارد مطرح، استفاده اندک استادان از کتاب‌های درخواستی خود است که از جمله مسائل چالش‌برانگیز در فرآیند مجموعه‌سازی محسوب می‌شود و مستلزم بررسی از سوی کتابخانه‌ها برای پی بردن به دلایل احتمالی آن است. از آنجا که اعضای هیئت‌علمی مهم‌ترین مراجع جهت انتخاب و خرید کتاب محسوب می‌شوند، این سؤال پیش روی قرار می‌گیرد که آیا چنین رویکردی در تهیه منابع علمی از روایی و دقت لازم برخوردار است.

شاید لازم باشد کتابخانه‌ها برای شناسایی دلایل احتمالی این امر پژوهشی انجام داده و یا نظرسنجی به عمل آورند؛ به‌ویژه در شرایط کنونی که گروهی از دانشگاه‌ها اقدام به متمرکز نمودن کتابخانه‌ها نموده و کتابخانه‌های دانشکده‌ای از دسترس اعضای هیئت‌علمی دور شده است که بر میزان مراجعه استادان به کتابخانه بی‌تأثیرگذار نخواهد بود.

پرسش دوم: عوامل مؤثر در فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی در کتابخانه‌های مرکزی تحت نظارت وزارت علوم و فناوری کدام است؟

مطابق با تحلیل محتوای متن مصاحبه‌ها، عوامل مؤثر در فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی در کتابخانه‌های مورد نظر، در سه مقوله گنجانده شد. این مقوله‌ها به همراه مفاهیم مربوط به هریک از آنها در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲. مقوله‌ها و مفاهیم مؤثر در فرایند مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی

مقوله	مفاهیم
سیاست‌های کلی مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی	وجود خط‌مشی‌های ذهنی در مجموعه‌سازی
	خرید متمرکز منابع الکترونیکی
	حساسیت نسبت به رعایت قانون کپی‌رایت
	اولویت تهیه کتاب لاتین به‌صورت الکترونیکی
فراهم‌آوری	دانلود رایگان کتاب‌های الکترونیکی
	خرید کتاب‌های الکترونیکی به‌صورت مجموعه‌ای
	تهیه افست از کتاب‌های الکترونیکی
	ارائه خدمات تأمین مدرک به کاربران
	اشتراک کتاب‌های الکترونیکی لاتین از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی
	اشتراک کتاب‌های الکترونیکی فارسی
	مبادله و همکاری بین‌کتابخانه‌ای
بودجه	بودجه مجزا برای کتاب‌های الکترونیکی
	تأثیر هزینه‌ها بر تهیه کتاب لاتین به‌صورت الکترونیکی

بر اساس آنچه در جدول ۲ آمده است، می‌توان چنین بیان کرد که برای مجموعه‌سازی کتاب‌های الکترونیکی در کتابخانه‌های بررسی‌شده، همانند کتاب‌های چاپی، خط‌مشی مکتوب و مدونی وجود ندارد. علاوه بر آن، می‌توان مشاهده کرد که در بیشتر کتابخانه‌ها، خرید و سازماندهی کتاب‌های الکترونیکی به‌صورت متمرکز و در کتابخانه مرکزی انجام می‌شود. به‌طور کلی، در تهیه کتاب‌های لاتین، اکثر کتابخانه‌ها خرید فرمت الکترونیکی را به خرید فرمت چاپی آن ترجیح می‌دهند، مگر در مواردی که کاربران به خرید فرمت چاپی اصرار داشته باشند. در برخی موارد ضروری، از فایل الکترونیکی کتاب، نسخه افست تهیه می‌شود. تهیه چاپ افست از کتاب‌ها، طی سال‌های اخیر رواج بسیاری یافته است. از جمله دلایل اتخاذ چنین سیاستی، افزایش قیمت ارز و هزینه بالای کتاب‌های چاپی لاتین است. با وجود آنکه اکثر مصاحبه‌شوندگان به حساسیت مدیران نسبت به رعایت قانون حق مؤلف اشاره داشتند ولی تقریباً همه آنها، تهیه کتاب به‌صورت الکترونیکی را در سیاست ضمنی مجموعه‌سازی خود قرار داده بودند. تنها مسئولان یکی از کتابخانه‌ها با چنین رویکردی مخالف بوده و به دلیل رعایت حق مؤلف، ارائه خدمات در زمینه کتاب‌های الکترونیکی را متوقف کرده بودند. در همین راستا، بخش دیگر نتایج نشان داد که تعدادی از کتابخانه‌ها برای تهیه کتاب‌های الکترونیکی خارجی درخواست شده، ابتدا در پایگاه‌ها و وب‌سایت‌های مختلف برای دسترسی رایگان جستجو نموده و در صورت

موجود نبودن فایل الکترونیکی، آن کتاب در دستور خرید کتاب‌های چاپی قرار می‌گیرد.

همه مصاحبه‌شوندگان در مورد خرید کتاب‌های الکترونیکی لاتین به‌صورت مجموعه‌ای، رویکرد و نظر واحدی داشتند. با توجه به قیمت مناسب این مجموعه‌ها، کتابخانه‌ها با پرداخت مبلغی اندک، مجموعه‌ای از کتاب‌های الکترونیکی را با موضوعات مرتبط با رشته‌های تحصیلی دانشگاه خریداری می‌کند. اما اینکه چه میزان از این کتاب‌ها استفاده می‌شود و یا صرفاً قیمت پایین آنها می‌تواند ملاکی برای خرید به این شیوه باشد، قابل تأمل و سؤال است. گروهی از کتابخانه‌ها در زمینه کتاب‌های الکترونیکی با کتابخانه‌های دیگر مبادله و همکاری داشته و از طریق طرح همکاری بین‌کتابخانه‌ای آنها را برای کاربران تهیه می‌کنند.

در زمینه کتاب‌های الکترونیکی فارسی نیز اقداماتی انجام می‌شود که از آن جمله به اشتراک گزاردن کتاب‌ها برای مطالعه آنلاین توسط کاربران کتابخانه است. در حال حاضر تعداد زیادی از کتاب‌های عمومی و غیردرسی از این طریق به اشتراک گذاشته می‌شود. با وجود آنکه توجه کتابخانه‌ها به کتاب‌های الکترونیکی افزایش یافته ولی هنوز در بودجه خرید کتاب، بودجه مجزا برای کتاب‌های الکترونیکی در نظر گرفته نشده است. این احتمال وجود دارد با توجه به افزایش تمرکز کتابخانه‌ها بر خرید شکل الکترونیکی کتاب‌ها و سایر منابع، تخصیص بودجه به‌صورت مجزا برای خرید آنها به زودی محقق شود.

پرسش سوم: مسائل و چالش‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های تحت نظارت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سطح تهران در زمینه مجموعه‌سازی چیست؟

با توجه به نتایج به دست آمده از کدگذاری داده‌ها، مسائل و چالش‌های کتابخانه‌ها در سه مقوله دسته‌بندی شد. این مقوله‌ها و مفاهیم مربوط به هریک در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳. چالش‌ها و مسائل مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی و الکترونیکی

مقوله	مفاهیم
سیاست‌های مدیریتی	فراهم نبودن نسخه مکتوب خط‌مشی مجموعه‌سازی
	توجه نکردن به پیچیدگی‌های ذاتی مجموعه‌سازی
	نیاز به دانش‌افزایی کتابداران در زمینه مجموعه‌سازی
	مدیران با تخصص غیر کتابداری
	کمبود نیروی انسانی
	کاهش مراجعه کاربران به کتابخانه
	ضعف نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در زمینه مجموعه‌سازی

فراهم‌آوری	فراهم نبودن امکان خرید آنلاین کتب لاتین
	توانایی انجام خرید به‌صورت هفتگی
	ناشران محدود در زمینه کتاب‌های لاتین
بودجه	کمبود بودجه
	پرداخت نشدن به موقع بودجه
	پرداخت نشدن بودجه به‌صورت یکجا

مطابق با آنچه در جدول ۳ مشاهده می‌شود، چالش‌هایی که کتابخانه‌های دانشگاهی در زمینه مجموعه‌سازی با آن مواجه هستند، بیشتر در حوزه مدیریتی و سیاست‌های مجموعه‌سازی کتابخانه است. یکی از این چالش‌ها، فراهم نبودن خط‌مشی مکتوب برای مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های دانشگاهی است که در پرسش اول به تفصیل به آن پرداخته شد. از جمله مسائل مطرح دیگر که محل چالش است، نیاز به دانش‌افزایی کتابداران در زمینه مهارت‌های مجموعه‌سازی و نیز فراگیری چگونگی تهیه و تدوین خط‌مشی مجموعه‌سازی است. با توجه به ظهور و تنوع فناوری‌های جدید که فعالیت‌های تخصصی و حرفه‌ای را دستخوش تغییر و تحول کرده است، آشنایی کتابداران با مهارت‌های جدید و به‌کارگیری آنها در فراهم‌آوری و توسعه مجموعه از جمله امور ضروری محسوب می‌شود. برگزاری کلاس‌های آموزشی، کارگاه‌ها و یا معرفی برای شرکت در کلاس‌ها و کارگاه‌ها می‌تواند در این زمینه مؤثر باشد. آنچه که در این میان نیاز به تأکید دارد، نظارت بر اجرا و به‌کارگیری دانش فراگیری شده در کتابخانه‌ها است. همچنین برگزاری جلسات آموزشی، علاوه بر کسب مهارت‌های مربوط به تهیه و تدوین خط‌مشی، می‌تواند به‌طور ضمنی و مستقیم، تأکیدی بر اهمیت خط‌مشی و لزوم تدوین آن در کتابخانه‌ها باشد. با توجه به اینکه تنظیم غیرحرفه‌ای خط‌مشی به‌طور غیرمستقیم بر نحوه ارائه خدمات تأثیر منفی می‌گذارد، از این‌رو نیاز واقعی کتابخانه آن است که خط‌مشی مجموعه‌سازی توسط کتابداران با تجربه و آموزش دیده تنظیم شود و کاملاً کاربردی و قابل دفاع باشد (اشتهار، ۱۳۸۷).

ضعف نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در بخش مجموعه‌سازی از جمله مواردی است که در کتابخانه‌ها به‌عنوان یک چالش مطرح است.

از مسائل مطرح شده در گفتگو با گروهی از مصاحبه‌شوندگان، عدم توجه به پیچیدگی‌های ذاتی مجموعه‌سازی است. ساده‌انگاری فرایند مجموعه‌سازی، احتمال افزایش خطا در مجموعه‌سازی و کاهش دقت در فراهم‌آوری منابع را افزایش می‌دهد. این مسئله به نوبه خود، احتمال کاهش تناسب منابع با نیازهای کاربران، رشد بی‌دلیل مجموعه، هدر رفتن منابع مالی و ناامید شدن کاربران از برآورده شدن نیازهای

واقعی‌شان را به دنبال خواهد داشت.

کاهش مراجعه کاربران نیز از جمله چالش‌هایی است که کتابخانه‌ها با آن مواجه هستند و در پی آن می‌باشند که راهکارهایی را برای ترغیب هر چه بیشتر دانشجویان برای استفاده از مجموعه فراهم‌آوری شده، پیدا کنند. از جمله راهکارهای ترغیب‌کننده وجود کتابدارهای با انگیزه و علاقه‌مند در کتابخانه است. مطابق با یافته‌ها، انتصاب مدیران غیرکتابدار، از جمله مسائل و چالش‌هایی است که بسیاری از کتابخانه‌ها با آن روبرو بوده و پاسخگویان از تأثیراتی که گاهاً این مسئله بر تصمیم‌گیری‌های کتابخانه گذاشته است، اظهار نارضایتی کرده‌اند.

نتیجه

با تحلیل یافته‌های پژوهش می‌توان چنین نتیجه گرفت که سازوکار مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های بررسی شده، فاقد گروهی از مؤلفه‌های مهم مجموعه‌سازی؛ مانند خط‌مشی مدون مجموعه‌سازی، اصول مشخص انتخاب و کمیته‌های انتخاب و همچنین ارزیابی مستمر مجموعه است. بر این اساس، می‌توان گفت مجموعه‌ای از عوامل بیرونی و درونی در کاستی‌های به وجود آمده، دخیل هستند.

در خصوص عوامل بیرونی مؤثر بر شیوه مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های دانشگاهی، می‌توان به تحریم‌های بین‌المللی اشاره کرد که فراهم‌آوری کتاب‌های لاتین را منحصر به خرید از کتاب‌های ارائه شده در نمایشگاه بین‌المللی کرده است. همچنین این تحریم‌ها افزایش قیمت کتاب‌های لاتین را نیز به دنبال داشته است که باعث کاهش قدرت خرید کتابخانه‌ها در خرید منابع خارجی شده است. کتابخانه‌ها برای جبران این کاستی، به کتاب‌های الکترونیکی و تهیه افست از آنها روی آورده‌اند. به نوعی می‌توان گفت تمایل کتابخانه‌ها در خصوص تهیه کتاب‌های لاتین به سمت الکترونیکی شدن و هدایت کاربران به مطالعه کتاب با فرمت الکترونیکی یک فرصت محسوب می‌شود؛ در شرایطی که دسترسی سریع به منابع از اولویت‌های کاربران محسوب می‌شود و سرعت تهیه منابع الکترونیکی به مراتب بالاتر از منابع چاپی است، انتظار می‌رود این تغییر رویه کتابخانه‌ها به سمت الکترونیکی شدن منجر به افزایش سرعت دسترسی و در نتیجه رضایت بیشتر کاربران شود.

از جمله عوامل بیرونی تأثیرگذار دیگر، نظام تخصیص بودجه در دانشگاه است که نحوه تخصیص بودجه کتابخانه‌ها را تعیین می‌کند. به‌ویژه شیوه پرداخت آن و محدودیت‌های معاونت‌های پژوهشی دانشگاه‌ها در نحوه هزینه کردن این بودجه برای کتابخانه‌ها مشکلاتی را به دنبال داشته است. همسو با نتایج پژوهش حاضر، پیمانی (۱۳۹۰) نیز در پژوهش خود اشاره می‌کند که معمولاً تخصیص بودجه سالانه برای

کتابخانه‌ها نه بر اساس نیازسنجی که بر اساس رقم تخصیص‌یافته در سال‌های پیش، کم‌وزیاد می‌شود. گاهاً نیز پیش آمده که بودجه اختصاص‌یافته توسط معاونت پژوهشی برای کتابخانه‌ها، به‌طور کامل در اختیار آنها قرار نگرفته که این مسئله همواره باعث بروز مشکلاتی برای کتابخانه‌ها شده است.

از میان عوامل داخلی تأثیرگذار بر وضعیت مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها، عدم اهتمام جدی در تهیه خط‌مشی مدون مجموعه‌سازی توسط مدیران و مسئولان مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها و تمایل آنها به انجام امور مربوطه و به‌کارگیری رویه‌ها به‌صورت ذهنی است. در واقع می‌توان از نتایج چنین دریافت اگرچه در سال‌های گذشته سعی شده است در این زمینه گام‌هایی برداشته شود اما به دلیل در اولویت ندانستن آن، کتابخانه‌ها در این راه ثابت قدم نبوده و مطابق با یافته‌ها نتوانسته‌اند به نتایج مطلوبی برسند. در حالی که وجود خط‌مشی مشخص و مدون کمک می‌کند تا با تغییر افراد و تغییر شرایط زمانی و مکانی، مجموعه‌سازی در کتابخانه به‌طور مداوم و منظم ادامه یابد و در این راه تابع تغییرات زودگذر و سلیقه‌های شخصی نشود (سینایی، ۱۳۷۶، ص. ۲۳). به نظر می‌رسد دو عامل «در اولویت نبودن وجود خط‌مشی مکتوب در کتابخانه از نظر مدیران و مسئولان مجموعه‌سازی» و همچنین «تغییر در مدیریت کتابخانه» از جمله مواردی است که تأثیر منفی در برنامه‌ریزی مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها گذاشته است. با وجود اینکه فاصله زمانی چند ساله بین پژوهش حاضر و پژوهش پیمانی (۱۳۹۰) وجود دارد اما وی نیز با یافته‌های مشابهی روبرو بوده است. در یافته‌های وی نیز مشخص شد تقریباً بیش از نیمی از کتابخانه‌های دانشگاهی موردمطالعه فاقد خط‌مشی مکتوب در زمینه مجموعه‌سازی بودند. از جمله دلایلی که از نتایج پژوهش وی به دست آمد، می‌توان به نیمه‌متمرکز بودن مدیریت کتابخانه‌های دانشکده‌ای، عدم همکاری پرسنل در تدوین خط‌مشی مدون و کمبود نیروی انسانی اشاره کرد. در راستای نتایج پژوهش حاضر، می‌توان به پژوهش‌های چیپوتولا و کانیوندو (۲۰۱۴) و فیلسون (۲۰۱۸) در زمینه مطالعه شیوه‌های مدیریت مجموعه کتابخانه‌های دانشگاهی و آسیب‌شناسی فقدان خط‌مشی مدون اشاره کرد که حاکی از آن است که عدم وجود خط‌مشی مدون برای مدیریت و توسعه مجموعه، فقدان کارکنان حرفه‌ای، فقدان بودجه کافی و غنی نبودن منابع از جمله چالش‌های مهم آنها محسوب می‌شود.

در ادامه، می‌توان بیان کرد که کتابخانه‌های بررسی‌شده، برای کتاب‌های الکترونیکی نیز همچون کتاب‌های چاپی، برنامه و خط‌مشی مدون نداشته‌اند که با یافته‌های پژوهش اقارب‌پرست (۱۳۹۰) مغایر است. وی در نتایج پژوهش خود نشان داد که بیش از نیمی از کتابخانه‌های دانشگاه‌های اصفهان، دارای خط‌مشی مدون برای مجموعه‌سازی منابع الکترونیکی خود هستند و از روند رو به رشدی در زمینه مجموعه‌سازی منابع

الکترونیکی برخوردار هستند.

ارزیابی مجموعه از جمله عوامل داخلی دیگر است که بر نحوه‌ی مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها تأثیر می‌گذارد. نتایج بسیار مهمی که از ارزیابی مجموعه به دست می‌آید، شامل تعیین نقاط قوت و ضعف مجموعه، هماهنگی در مجموعه‌سازی و ایجاد تعادل در مجموعه، وجین مجموعه و هدفمند نمودن مجموعه‌سازی و سایر خدمات اطلاع‌رسانی است (محسنی، ۱۳۸۷، ص ۱۵۷ـ۱۵۶). یافته‌ها نشان داد که کتابخانه‌ها برای ارزیابی مجموعه خود به گزارش‌های سیستم امانت اکتفا نموده و از روش‌های دیگر ارزیابی مثل نظرخواهی سالانه در مورد کفایت مجموعه و سایر روش‌های ارزیابی به ندرت استفاده می‌کنند. این نوع ارزیابی مجموعه، رویکرد «استفاده‌محور» در ارزشیابی مجموعه نامیده می‌شود که مجموعه را در مرحله برونداد می‌آزماید. بررسی سوابق امانت، استفاده در محل، امانت بین‌کتابخانه‌ای و نظیر این‌ها، تکنیک‌های رویکرد «استفاده‌محور» در ارزشیابی مجموعه هستند. تکنیک‌های رویکرد «استفاده‌محور» به‌صورت کمّی و بر اساس رفتار اطلاع‌یابی استفاده‌کننده، کیفیت مجموعه را بررسی می‌کنند. در اینجا قضاوت در مورد خوبی مجموعه، با یک فرض صورت می‌گیرد که استفاده از مجموعه مساوی با مفید بودن آن تلقی می‌شود (افشار، ۱۳۸۵). به نظر می‌رسد این مسئله به نوبه خود در نیازسنجی و انتخاب درست منابع در کتابخانه‌ها تأثیر گذاشته است. کتابخانه‌ها برای ارزیابی دقیق‌تر مجموعه باید از تکنیک‌هایی استفاده کنند که مجموعه را در مرحله اثر نهایی آن ارزیابی کند. افشار (۱۳۸۵) این نوع از رویکرد ارزیابی را که بر نظر و تجربه استفاده‌کننده نهایی مبتنی است، رویکرد «نتیجه‌محور» می‌نامد. رویکرد نتیجه‌محور می‌کوشد خوبی مجموعه را از روی توان آن در برآوردن نیاز استفاده‌کننده نهایی بسنجد.

بر اساس یافته‌ها، به نظر می‌رسد کتابخانه‌ها به ارزیابی مجموعه به شکل علمی و با استفاده از شاخص‌های تأیید شده، توجه کافی نشان نداده و صرفاً به رویکرد استفاده‌محور در ارزیابی مجموعه اکتفا کرده‌اند. غالبخان و بهاتی (۲۰۱۶) و پیمانی (۱۳۹۰) نیز مؤلفه ارزیابی مجموعه را به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی تدوین خط‌مشی مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها بیان کرده‌اند و به ضعف کتابخانه‌ها در این زمینه اشاره داشته‌اند.

عامل داخلی تأثیرگذار دیگر در بخش مجموعه‌سازی، عادت در به‌کارگیری روش‌های تکراری و غیرخلاقانه برای انجام امور است. برای روزآمدی بیشتر و کمک به حل برخی از مشکلات بیان شده در مجموعه‌سازی، جستجو و به‌کارگیری روش‌های خلاقانه، استفاده هدفمندانه‌تر از فناوری، تغییر در شرح وظایف این بخش و ارائه شرح وظایف جدید از طرف مدیران که متناسب با نیازهای مجموعه باشد، فراگیری آموزش‌های لازم توسط کتابداران و الزام به پیاده‌سازی این آموزش‌ها در کتابخانه می‌تواند راهگشا باشد. بر

اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهادهایی ارائه می‌شود که به قرار زیر است:

۱) از آنجا که وجود خط‌مشی مشخص و مدون کمک می‌کند تا مجموعه‌سازی در کتابخانه به‌طور مداوم و منظم ادامه یابد و در این راه تابع تغییرات زودگذر و سلیقه‌های شخصی نشود و با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر مبنی بر عدم وجود خط‌مشی مدون در کتابخانه‌ها، به کتابخانه‌های دانشگاهی تدوین خط‌مشی مکتوب و مدون برای مجموعه‌سازی کتاب‌های چاپی و الکترونیکی و ثابت قدم بودن در تهیه آن، با همفکری کتابداران مجرب و آموزش‌دیده پیشنهاد می‌شود.

۲) نتایج پژوهش حاضر مشخص نمود که کمیته‌های انتخاب کتاب در کتابخانه‌ها نقش بسزایی در ارتقای کیفیت مجموعه دارند. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود کتابخانه‌ها به تشکیل کمیته‌های دائمی انتخاب منابع و استمرار در برگزاری جلسات منظم توجه و اهتمام جدی‌تر و بیشتر نشان دهند. استفاده از خرد جمعی و تجربیات افراد گروه، ضمن اینکه از اعمال سلیقه‌های فردی جلوگیری می‌کند، در عین حال، بار مسئولیتی که بر دوش مسئول بخش مجموعه‌سازی که بعضاً هم در کتابخانه‌ها یک نفر است، می‌کاهد.

۳) با توجه به یافته‌هایی که نشان داد کارشناسان مجموعه‌سازی نیاز به آموزش و دانش‌افزایی دارند. آشنایی با فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و سایر فناوری‌ها و روش‌های به‌کارگیری آن در فعالیت‌های حرفه‌ای، به کتابداران و کارشناسان فراهم‌آوری و توسعه مجموعه کمک می‌کند تا به روش‌های قدیمی در مجموعه‌سازی اکتفا نکرده و ضمن آشنایی روش‌های جدید، رویکردهای خلاقانه‌تری را که اثربخشی بیشتری دارند، به کار گیرند.

۴) از آنجا که خرید منابع بدون برنامه‌ریزی قبلی و بر اساس حدس و گمان، آسیب جدی به کیفیت و حتی کمیت مجموعه کتابخانه وارد می‌کند، پیشنهاد می‌شود مدیران کتابخانه نظارت دقیق‌تری بر فعالیت‌های بخش مجموعه‌سازی و خریدهای انجام شده، داشته باشند. الزام به ارائه گزارش دقیق از دلایل انتخاب کتاب‌های خریداری شده، دریافت گزارش از میزان استفاده از کتاب‌ها و نظرسنجی‌های علمی مستمر از کاربران کتابخانه مبنی بر میزان رضایت از منابع کتابخانه می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد. همچنین تدوین دستورالعمل انتخاب و خرید منابع، بخصوص کتاب و الزام رعایت آن توسط کتابداران بخش مجموعه‌سازی، راهکار دیگری است که می‌توان پیشنهاد داد.

۵) نتایج پژوهش حاضر مشخص نمود که در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای موجود در ایران، به فعالیت‌های مجموعه‌سازی توجه نشده است. بر این اساس و در جهت هرچه دقیق‌تر، منظم‌تر و سریع‌تر نمودن

فعالیت‌های مربوط به مجموعه‌سازی، پیشنهاد می‌شود کتابخانه‌ها به‌طور جدی‌تر این مسئله را پیگیری نموده و خواستار ایجاد قابلیت‌های لازم در نرم‌افزارها باشند که این پیگیری‌ها می‌تواند با پیشنهاد کارشناسانه کتابداران بخش مجموعه‌سازی جهت طراحی و بهینه‌سازی نرم‌افزار همراه باشد. تعامل مداوم کتابداران با شرکت‌های نرم‌افزاری و مطالبه از آنان می‌تواند راهگشا باشد. این تعامل علاوه بر آنکه در زمینه آموزش استفاده از امکانات و قابلیت‌های نرم‌افزار در خصوص مجموعه‌سازی مفید است، زمینه ارتقای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای را در قسمت مجموعه‌سازی، از طریق استفاده از نظرات کارشناسی کتابداران فراهم می‌سازد.

منابع

ابرامی، هوشنگ. (۱۳۷۸). *شناختی از دانش‌شناسی (علوم کتابداری و دانش‌رسانی)*. به کوشش رحمت‌الله فتاحی. تهران: زوار.

اشتهار، نرگس. (۱۳۸۷). *بررسی و ارزیابی نحوه مجموعه‌سازی منابع در کتابخانه مرکزی و کتابخانه‌های اقماری آستان قدس رضوی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی. دانشگاه الزهرا.

افشار، ابراهیم (۱۳۸۱). نظریه در مجموعه‌سازی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۹، ۱۳-۱. بازیابی ۱۰ اسفند ۱۳۹۶، از: http://lis.aqr-libjournal.ir/article_47428.html

افشار، ابراهیم (۱۳۸۵). *مدیریت مجموعه*. دائره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی. بازیابی ۷ اسفند ۱۳۹۶، از: http://portal.nlai.ir/daka/default.aspx

اقارب‌پرست، مریم (۱۳۹۰). *بررسی عوامل مؤثر بر بهبود مجموعه‌سازی منابع الکترونیکی از دیدگاه کتابداران و کارکنان کتابخانه‌های دانشگاهی شهر اصفهان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور واحد خراسان رضوی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

بیگدلی، زاهد و کوهی رستمی، منصور (۱۳۸۸). خط‌مشی‌های مجموعه‌سازی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های کشور. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۱، ۲ (پیاپی ۲)، ۱۵۹ – ۱۴۶. بازیابی ۲۸ بهمن ۱۳۹۶، از: http://nastinfo.nlai.ir/article_224.html

پیمانی، حمید (۱۳۹۰). *بررسی چگونگی تدوین خط‌مشی مجموعه‌سازی در دانشگاه‌های ایران: مطالعه موردی دانشگاه تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.

رحمانی، سمانه، عباسی، زهره و صنعت‌جو، اعظم (۱۳۹۳). واکاوی مؤلفه‌های اساسی خط‌مشی مجموعه‌سازی و مدیریت مجموعه مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۶(۱)، ۳۲۱-۳۴۰. DOI: 10.22067/RIIS.V6I1.41634

سلطانی، پوری (۱۳۷۸). *خدمات فنی*. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

سینایی، علی (۱۳۷۶). *مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها*. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها: (سمت).

شادان‌پور، فرزانه (۱۳۸۴). خط‌مشی و گسترش مجموعه. *فصلنامه کتاب*،۱۶، ۱(پیاپی ۱)، ۶۲ – ۵۳. بازیابی ۱۹ بهمن ۱۳۹۶، از: http://nastinfo.nlai.ir/article_633.html

شیخی‌هونجانی، مهدیه (۱۳۹۴). *آسیب‌شناسی مجموعه‌سازی کتابخانه دانشگاه اصفهان با توجه به نظر کاربران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی. دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی.

کرسول، جان دبلیو و کلارک، ویکی پلانو (۱۳۹۰). *روش‌های پژوهش ترکیبی*. ترجمه علیرضا کیامنش. تهران: آییژ.

محسنی، حمید (۱۳۸۷). *مجموعه‌سازی و خدمات تحویل مدرک*. تهران: نشر کتابدار.

معرف‌زاده عبدالحمید و مهدی‌فر، امین (۱۳۹۰). مقایسه‌ی فرایند مجموعه‌گستری کتابخانه‌های دانشگاه اصفهان و دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، به‌منظور ارائه الگوی مناسب مجموعه‌گستری در کتابخانه‌های مذکور. *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۸، ۴ (پیاپی ۲۰)، ۵۱۲–۵۲۳. بازیابی ۱۹ بهمن ۱۳۹۶، از: https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=151324

میرزایی، خلیل (۱۳۹۵). *کیفی پژوهی پژوهش، پژوهشگری و پژوهش‌نامه‌نویسی*. تهران: فوژان.

Chaputula, A. H., & Kanyundo, A. J. (2014). Collection development policy: How its absence has affected collection development practices at Mzuzu University Library. *Journal of Librarianship and Information Science*, 46(4), 317–325 . https://doi.org/10.1177/0961000614531005

Filson, C. K. (2018). Comparative study of collection management practices of academic libraries. *Library Management*, 39(1/2), 66-77. https://doi.org/10.1108/LM-12-2016-0096

Khan, G., & Bhatti, R. (2016). An analysis of collection development in the university libraries of Pakistan. *Collection Building*, 35(1), 22-34. https://doi.org/10.1108/CB-07-2015-0012

Analysis of the Collection Development Process of Books in Central Library of Universities in Tehran

Zoya Abam*
Behnaz Rahmani
Najmeh Salemi

Alzahra University

Abstract

Introduction: Collection Development is considered as one of the most basic activities affects the user satisfaction with libraries.The purpose of this study was to analyze the collection development of printed and electronic books in the central libraries of universities under the supervision of the Ministry of Science, Research and Technology in Tehran.

Methodology: The study was an applied in terms of purpose, which has been done with a qualitative approach of phenomenological type. The data gathering tool was a semi-structured interview, including 15 open- ended questions, through which 10 collection experts or managers of the central libraries of universities in Tehran were interviewed. To design the interview questions, library studies were conducted in the field of collection development, its policy and the process of collecting resources in libraries.

Findings: Collection development process in academic libraries in the fields of printed books was influenced by factors that were classified into categories of collection development policies, identification of user needs, provision of sources, budget and collection evaluation. There was no written policy for e-book collection and free downloading, purchasing resources collectively, subscribing through databases, or exchanging and collaborating between libraries were used to provide them. The challenges of libraries in collection development consist of the lack of written policy, the need for librarians to increase their knowledge and library softwares weakness.

Conclusion: It can be concluded central libraries lack a group of important components of collection development. Accordingly, it can be concluded that a set of external and internal factors are involved in the shortcomings. International sanctions, university policies and the way the budget are allocated, the lack of need for collection policy and the lack of planning for collection evaluation were among the influential factors. The results of the present study can be used to identify the collection development methods currently used in university libraries and to address the their weaknesses and challenges.

Keyword: Acquisition, Collection development, Information resources, University libraries.

* . zoya.abam@alzahra.ac.ir